

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Adana'nın İnanç Turizmi Potansiyeli ve Yerel Halkın İnanç Turizmi ile İlgili Görüşleri

Dr. Sedat DEĞİŞGEL, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Marmaris Turizm MYO, Muğla, e-posta:

sedatdegisgel@mu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5937-4934>

Öz

Tarih boyunca birçok önemli medeniyete ev sahipliği yapmış olan ve geçmişi Cilalı Taş Devrine kadar uzanan Adana, bir tarım ve sanayi merkezi olmasının yanı sıra, kurulduğu coğrafyanın jeopolitik özelliklerinden dolayı geçmişten bu yana turizm hareketliliğinin de farklı biçimlerde yaşandığı bir kenttir. Bu çalışmanın amacı, Adana'nın inanç turizm açısından sahip olduğu potansiyeli ve yerel halkın inanç turizmi ile ilgili görüşleri ortaya koymaktır. Araştırma sürecinde Adana ili sınırları içerisinde tarihi ve mimari açıdan önem arz eden ve günümüzde de kullanılan yedi cami ve bir kilise hakkında Adana'nın tarihçesi ile paralel olarak bilgiler verilmiştir. Ayrıca çoğunluğu Bizans dönemine ait olan ve kalıntıları günümüze ulaşmış otuz altı kiliseyle ilgili bilgiler derlenmiş, cami ve kiliseler dışında Adana'da yer alan türbe ve ziyaretlerle ilgili de bir bölüme yer verilmiştir. Adana halkının inanç turizmiyle ilgili görüşlerini saptamak amacıyla kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak 391 kişiyle anket yapılmıştır. Anket sonuçları frekans analizi, bağımsız t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda Adana'da inanç turizmi faaliyetlerinin yetersiz olduğu ve inanç turizmi mekanların yeterince tanınmadığı, ancak Adana halkının inanç turizmine ve inanç turizminin Adana'da gelişimine olumlu bir yaklaşım gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adana, İnanç, İnanç Turizmi.

Makale Gönderme Tarihi: 21.02.2023

Makale Kabul Tarihi: 18.03.2023

Önerilen Atıf:

Değişgel, S. (2023). Adana'nın İnanç Turizmi Potansiyeli ve Yerel Halkın İnanç Turizmi ile İlgili Görüşleri, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(1): 122-140.

© 2023 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

	Journal of Turkish Tourism Research 2023, 7(1): 122-140. DOI: 10.26677/TR1010.2023.1200 ISSN: 2587-0890 Journal Homepage: https://www.tutad.org	
---	---	---

RESEARCH PAPER

Adana's Faith Tourism Potential and The Opinions of Local People About Faith Tourism

Dr. Sedat DEĞİŞGEL, Muğla Sıtkı Koçman University, Marmaris Tourism Vocational School, Muğla, e-mail: sedatdegisgel@mu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5937-4934>

Abstract

Adana, which has hosted many important civilizations throughout history and whose history dates back to the Polished Stone Age, is a city where tourism activity has been experienced in different forms since the past. Adana is also an agricultural and industrial center. The aim of this study is to reveal the potential of Adana in terms of faith tourism and the views of the local people about faith tourism. Within the scope of the research, in addition to the information about the history of Adana, information about seven mosques and one church, which has an important historical and architectural content and is still in use today, is given. In addition, information about 36 churches, most of which belong to the Byzantine period and whose ruins have survived, has been compiled, and there is also a section about mausoleums and visits in Adana, apart from mosques and churches. In order to determine the views of the people of Adana on faith tourism, a survey was conducted with 391 people using the snowball sampling method. Survey results were analyzed by frequency analysis, independent t-test and one-way analysis of variance (ANOVA). As a result of the research, it has been revealed that faith tourism activities in Adana are insufficient and faith tourism venues are not recognized enough, but the people of Adana show a positive approach to faith tourism and the development of faith tourism in Adana.

Keywords: Adana, Faith, Faith Tourism.

Received: 21.02.2023

Accepted: 18.03.2023

Suggested Citation:

Değişgel, S. (2023). Adana's Faith Tourism Potential and The Opinions of Local People About Faith Tourism, *Journal of Turkish Tourism Research*, 7(1): 122-140.

© 2023 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

GİRİŞ

İnsanlığın var olduğu ilk zamanlardan beri dinlerin ve dini inanışların da var olduğu bilinmektedir. Din ve inanç olguları, günümüzde de toplumsal hayatı şekillendiren en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Nüfus politikalarından ticarete, mimariden beslenmeye, medyadan tüketime kadar hemen her alanda inanç faktörünün etkileri net şekilde görülmektedir. Bu duruma paralel olarak turizm de dini inanışlardan etkilenmiş ve bu etki sebebiyle İnanç Turizmi, Din Turizmi, Din Coğrafyası, İnanç Coğrafyası gibi kavramlar ortaya çıkmıştır (Berktaş ve Atasoy, 2007:18).

İnanç turizmi genel olarak “kutsal yerlere dönük turizm etkinlikleri” olarak tanımlanmakta ve değişen turist ihtiyaçlarına bağlı olarak gelişmektedir. Bu kapsamda inanç turizmi ile ilgili mevcut kültürel değerlerin turizme kazandırılması, tanıtılması ve korunması hedeflenmektedir (Kozak vd., 2014: 24). Başka bir tanıma göre inanç turizmi, mensubu bulunan dine göre kutsal olan bölgeleri ziyaret etmek, bu bölgelerde gerçekleştirilen dini tören, ritüel ve ibadatlara aktif veya izleyici olarak katılmaktır. Bu amaçla turizm faaliyetlerine katılan kişiler, dini vazifelerini de yerine getirmektedirler (Küçük, 2013:26).

Tarihsel süreç boyunca tüm dünya genelinde inanç turizmi faaliyetlerine rastlanmıştır. Eski çağlardan beri dini inançlar, insanları seyahat etmeye yönelten önemli sebeplerden biridir. Aynı durum günümüzde de devam etmektedir. Hac seyahatlerini de inanç turizmi kapsamında değerlendiren Dünya Turizm Örgütü, insanları seyahat etmeye güdüleyen etmenler içerisinde “beşinci sıraya” dini inançları koymaktadır. İnanç turizminin içerisinde değerlendirilen hac seyahatlerine katılanlar da turist olarak kabul edilmekte ve çoğunlukla diğer turistlerin davranışlarına yakın davranışlar sergilemektedirler (Stefco vd., 2015:424).

Dünyada “İbrahimi Dinler” olarak nitelendirilen İslamiyet, Hristiyanlık, Yahudilik başta olmak üzere Hinduizm, Budizm, Şintoizm, Cayinizm, Sihizm, Taoizm, Konfüçyanizm, Zerdüştilik, Sabiilik gibi dinler, en çok mensubu bulunan ve “yaşayan dinler” olarak sayılabilir (Küçük vd., 2014:3). Yaşayan dinlere ait mabetler, tapınaklar, türbeler, hac merkezleri, kutsal şehirler ve diğer kutsal sayılan yerler inanç turizminin yöneldiği başlıca noktalar. Yaşayan dinlerin dışında eski uygarlıklara ait dini mekanlara yapılan ziyaretler de inanç turizmi kapsamında değerlendirilebilir.

Türkiye’yi bir “açık hava müzesi”, Anadolu’yu ise çok renkli bir “bölgesel uygarlıklar ülkesi” olarak tanımlamak mümkündür. Anadolu, böyle renkli bir tarihi yapıya sahip olması sebebiyle uygarlık tarihi açısından son derece önemlidir. Bu sebeple çok erken yıllardan bu yana farklı amaçlarla seyahat eden gezginlerin dikkati Anadolu üzerine yoğunlaşmıştır. Anadolu’daki ilk yerleşimler Paleolitik Çağ’a (Yontma Taş) kadar uzanmaktadır (Sevin, 2002:7).

Selçuklu İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu Beylikleri Dönemi ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde yaptırılmış İslam mimarisinin bir çok örneği günümüz Türkiye sınırlarında bulunmaktadır. Bu eserlerden Divriği Ulu Cami, Süleymaniye Koruma Alanı ve Selimiye Cami gibi eserler UNESCO Dünya Mirası listesindedir. Ayrıca bir çok cami ve kilise UNESCO Geçici Listesinde yer almaktadır (UNESCO, 2023).

Günümüzde en fazla mensuba sahip din olan Hristiyanlığın ilk ekümenik konsili 325 yılında Bursa’nın ilçesi olan İznik’te (Nikaia) yapılmıştır. Bu konsil, dünya üzerindeki tüm Hristiyanlar açısından oldukça önemlidir. Zira İznik konsili sonucunda Hristiyanlığın temel inanç esasları kabul edilmiştir (Sinanoğlu, 2023).

Günümüz Hristiyanlığını en çok etkileyen havari olarak bilinen Aziz Pavlus (St. Paul) Tarsus doğumludur. Hristiyanlık üzerinde derin etkiler bırakması sebebiyle “Pavlus Hristiyanlığı”

terimi ortaya çıkmıştır (Özbey ve Coşkun, 2017,146). Özellikle Anadolu'nun güney kıyıları boyunca yaptığı yolculukla Hristiyanlığı yaymaya çalışan Pavlus'un geçtiği yerler günümüzde "Aziz Paul Yolu" olarak isimlendirilmektedir. Tarsus'ta bulunan St. Paul Kilisesi ise UNESCO Dünya Mirası geçici listesindedir (KTB, 2023).

İncil'in Vahiy bölümünde adı geçen yedi kilisenin tamamı Türkiye sınırlarındaki antik kentlerde yer almaktadır. Bu kentler Ephesus (Efes), Pergamon (Bergama), Smyrna (İzmir), Thyatira (Akhisar), Sardes (Salihli), Philadelphia (Alaşehir) ve Laodikea'dır (Denizli). Ayrıca İzmir'in Selçuk ilçesinde İsa Peygamberin annesi Meryem'in yaşadığına inanılan bir ev bulunmaktadır.

Dünyada ilk kilise olarak kabul edilen St. Pierre Kilsesi Hatay ili sınırlarındadır. Bu kilise Hristiyan isminin ilk kez kullanıldığı kilise olarak da bilinmekte ve UNESCO Dünya Mirası geçici listesinde yer almaktadır. Bizans İmparatoru Justinianus tarafından 6. yüzyılda yaptırılan ve yakın zamanda camiye çevrilen Ayasofya da, hem Müslüman hem Hristiyan alemi tarafından kutsal kabul edilmekte ve UNESCO dünya mirası asli listesinde yer almaktadır (Eyice, 2023).

Manisa sınırlarında yer alan Sardes Sinagogu ise Yahudilik tarihi açısından oldukça önemlidir. 1962 yılında, bölgede yapılan arkeolojik kazılar sırasında keşfedilen ve milattan önce 3. veya 4. yüzyıla ait olduğu düşünülen sinagog, Anadolu'nun bilinen ilk sinagogu olma özelliğine sahiptir (Tanyel, 2022).

Bu örnekler, Türkiye'nin sahip olduğu inanç turizmi merkezlerinden sadece bir kaçıdır. Binlerce yıldır kesintisiz yerleşim gören ve bir çok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu'nun her yerinde yaşayan veya kaybolmuş inançlara ait önemli yapılar ve bölgeler mevcuttur. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye'de kırk üç ilin inanç turizmi açısından önemli mekanlara sahip olduğunu belirtmiştir. Söz konusu illerden birisi de Adana'dır (TÜRSAB, 2014).

ADANA'DA TURİZM ve İNANÇ TURİZMİ MEKANLARI

Adana merkezinde yer alan Tepebağ ve İncirlik gibi mahallelerde ortaya çıkarılan arkeolojik bulgular, Cilalı Taş Devrinden bu yana Adana'da insanların yaşadığını göstermektedir. Bereketli bir ova üzerinde yer alması, önemli yolların kesişme noktası olması, zengin akarsulara sahip olması ve bu akarsular vasıtasıyla Akdeniz'e bağlanması gibi üstünlükler, şehrin tarih boyunca yerleşim görmesine sebep olan önemli etkenlerdir. Antik dönemin ünlü tarihçileri Herodot ve Strabon, Adana'nın bulunduğu coğrafyadan "Kilikya" adıyla bahsetmişler ve Kilikya'yı ovalık ve taşlık olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Adana, Kilikya'nın ovalık kısmının merkezidir (Yıldırım, 2014:36).

Çukurova deltası, tarih boyunca çok farklı isimlerle anılmıştır. Bölgenin bilinen en eski ismi M.Ö. 2.000'li yıllara tarihlenen Kizzuwatna'dır. Çivi yazılı kaynaklara göre Kizzuwatna Krallığı içinde yer alan kentlerden birisi de Adaniya'dır. Adana adının kökeninin de M.Ö. 1550 yıllarına ait "Adaniya" (Uru Adaniya) ve M.Ö. 1380'li yıllara ait "Danuna" isimlerinden geldiği belirtilmektedir. Hitit tabletlerinde Adana adının Hurrice olduğu görülmektedir. Hurrice'de "Adaani" isimli bir tanrı da vardır (Akdoğan, 2017:2).

Sırasıyla Luvi, Arzava, Kue ve Hitit uygarlıkların egemen olduğu Adana'ya, M.Ö. 713 yılında Asurlular, M.Ö. 333 yılında Büyük İskender, M.Ö. 12 yılında ise Roma İmparatorluğu hakim olmuştur. 638 yılında Emeviler Adana'yı fethetmiş ve Emevi hakimiyeti 8. yüzyıldaki Abbasiler dönemine kadar devam etmiştir. Türklerin Anadolu'ya girmesinden sonra 1077 yılında kurulan Anadolu Selçuklu Devleti tüm Çukurova'ya hakim olmuştur. 1097'de başlayan I. Haçlı Seferi sonrasında Çukurova'da kurulan Ermeni Krallığı, varlığını 14. yüzyıl ortalarına kadar devam ettirmiştir. Bu tarihten sonra Memlükler'in egemenliğinde geçen şehir, Oğuzların Üçok kolundan

Yüreğir Boyu'na mensup Ramazan Bey tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Ramazan Bey 1354 yılında vefat edince, oğlu İbrahim Bey, Memlük Devleti tarafından vali olarak atanmış ve Ramazanoğulları Beyliği tarih sahnesine çıkmıştır. Beylik 1516 yılında Osmanlı İmparatorluğuna bağlanmıştır (Laz, 2016:5).

17. yüzyılda Adana'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, şehirde 8.700 ev ve konak olduğunu, nüfusunun ise 40-45 bin civarında olduğunu ve o zamanlara göre büyük bir şehir olduğunu belirtir (Seyhan Belediyesi, 2003). Günümüzde Türkiye'nin altıncı büyük şehri olan Adana'nın nüfusu 2022 yılı verilerine göre 2.274.106'dır. (TÜİK, 2023) Merkez ilçeleri Seyhan, Yüreğir, Çukurova ve Sarıçam'ın yanı sıra Aladağ, Ceyhan, Feke, İmamoğlu, Karaisalı, Kozan, Pozantı, Saimbeyli, Tufanbeyli ve Yumurtalık olmak üzere 14 ilçesi vardır.

Adana'daki turizm hareketliliğinin özellikle son yıllarda gittikçe yükselen bir ivme kazandığı görülmektedir. Şehir; sahip olduğu 160 kilometre sahil bandı ile deniz turizmi açısından elverişli ve yüksek talep gören plajlara sahiptir. Ayrıca son yıllarda gerçekleştirilen festivallerle birlikte kültürel hareketlilik de artan bir ivme kazanmıştır. Gastronomi açısından da oldukça zengin olan Adana'nın UNESCO yaratıcı şehirler ağına alınması için girişimler yapılmıştır. Buna ek olarak Tarihi Varda Köprüsü ve Kapıkaya Kanyonu'nun tanıtımını sağlamak amacıyla "Adana'da Varda Var" isimli bir tanıtım projesi hazırlanmıştır (NTV, 2019).

Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü tarafından 7 Haziran 2021 tarihinde yayınlanan turizm yatırım ve işletme (bakanlık) belgeli tesis istatistiklerine göre, Adana ilinde (belediyelere bağlı tesisler hariç) 158'i işletme, 4 'ü yatırım belgeli olmak üzere 162 adet yıldızlı konaklama tesisi bulunmaktadır. İşletme belgeli oda sayısı 6.371, yatak sayısı 12.749, yatırım belgeli oda sayısı 540, yatak sayısı ise 1.128'dir. Varolan konaklama tesisleri içerisinde, toplam 734 oda ve 1.472 yatağa sahip 3 tesis "çevreye duyarlı konaklama tesisi" özelliğine sahiptir (YİGM, 2023) .

Adana il merkezi ve ilçelerinde yer alan inanç turizmi mekanları incelendiğinde İslamiyet ve Hıristiyanlık dinlerine ait mekanların ön plana çıktığı görülmektedir. Söz konusu mekanlar camiler, kiliseler ve türbeler şeklinde üç başlık altında incelenebilir.

CAMİLER

Sabancı Merkez Cami

Yakın tarihte yapılmış olmasına rağmen, mimari özellikleri sebebiyle Adana'nın en önemli dini yapılarından birisidir. Yapımına 13 Aralık 1988 tarihinde başlanmış olan Sabancı Merkez Cami, 1998 yılında tamamlanmıştır. Caminin yapım masraflarının yarısı Sabancı Ailesi tarafından karşılandığından bu şekilde adlandırılmıştır. Klasik Osmanlı tarzında inşa edilen cami, genel olarak Sultanahmet Cami'ye, iç mekan ve plan itibarıyla Selimiye Cami'ye benzemektedir (TDV, 2021). Mimar Necip Dinç tarafından projelendirilen Sabancı Merkez Cami, 6.600 metrekare alana, 28.000 kişilik kapasiteye sahiptir. 32 metre çapındaki kubbesi 32 farzı, 6 minaresi imanun 6 şartını, minarelerin boyu (99 metre) Allah'ın 99 ismini sembolize etmektedir. Ayrıca dört halifeyi temsil eden 4 yarım kubbesi ve İslam'ın beş şartını temsil eden 5 kubbesi ve yine avluda yer alan ve Kur'an'da geçen 28 peygamberi temsil eden 28 kubbesi mevcuttur. Ana kubbeye yer alan 4 penceresi ise Hz. Muhammed'in peygamber olduğu yaşı ve 40 rekat namazı temsil eder (Adana KTB, 2023). Reşatbey Mahallesi Seyhan Nehri kıyısında yer alan Cami'nin 4 ders odası ve itikaf için ayrılmış 10 odası bulunmaktadır. Hat eserleri Hattat Hüseyin Kutlu'ya, İznik çini tekniğiyle yapılmış çiniler ise Mimar ve Nakkaş Selim İrteş'e aittir (Sözcü, 2019).

Ulu Cami

Ulu Cami'nin yapımına 1513 yılında Ramazanoğlu Halil Bey tarafından başlanmış, 1541 yılında Halil Bey'in oğlu Piri Mehmet Paşa tarafından ibadete açılmıştır. Osmanlı, Selçuklu ve Memlük medeniyetlerine ait mimari özellikleri bünyesinde barındıran cami, daha sonra Adana'da inşa edilen Hasan Ağa, Kurtkulağı ve Kemeraltı Camilerini de mimari açıdan etkilemiştir (Kırkıl, 2008:48). Ramazanoğulları zamanından günümüze kalmış en görkemli yapılardan olan Ulu Cami, içinde bulunduğu külliye'nin de en iyi korunmuş yapısıdır. Külliye içerisinde Ulu Cami'nin yanı sıra türbe, medrese, selamlık ve haremlik daireleri yer almaktadır. Caminin bulunduğu çevrede Ağca Mescit, Çarşı Hamamı, Gön Hanı, Kapalıçarşı, Irmak Hamamı ve Büyük Saat gibi tarihi yapılar mevcuttur. 1671 yılında Adana'ya gelen Evliya Çelebi, 23 mermer sütun üzerine inşa edilen Ulu Cami'nin renkli camlarla süslü olduğunu, içi ve dışı çinilerle kaplanmış büyük bir cami olduğunu belirtir. Külliye içerisinde yer alan Harem Dairesi (Vakıf Sarayı) 1494 yılında inşa edilmiş ve 1638 yılında Bağdat Seferine çıkan Osmanlı Padişahu IV.Murat'ı misafir etmiştir. Külliye'de yer alan medrese ise Piri Mehmet Paşa tarafından yaptırılmış, uzun süre medrese olarak faaliyet gördükten sonra yoksulların kaldığı bir yurt olarak işlev görmüştür (Karaman, 1992:39).

Adana Ulu Cami, özellikle 16. ve 17. yüzyıl döneminin özelliklerini yansıtan çinileri ile diğer camilerden ayrı bir özellik taşımaktadır. Cami ve bitişiğinde bulunan türbede yer alan çinilerde oldukça zengin motifler yer almaktadır. Duvarların üzerindeki çini karo süslemelerin yüksekliği iki metreyi bulmaktadır. Duvarların yanı sıra mihrap üzerindeki alınlıkta, mihrap nişinin alt kısmında, güney ve batı pencereler üzerinde zengin çini süslemeleri yer almaktadır. Çinilerin bir kısmı 16. yüzyıla ait İznik çinilerinin özellikleri görülmektedir (Alat, 2022:54).

Akça Mescid

Adana Ulucami'ye yaklaşık 50 metre mesafededir. Kesin olmamakla birlikte, taç kapı üzerindeki bazı kabartmalar sebebiyle yapım tarihinin miladi 1409 yılı (Hicri 812 yılı) olduğu düşünülmektedir. Bütünüyle kesme taştan yapılmış olan mescidin kapı, mihrap, pencere pervazı, son cemaat yeri gibi farklı noktalarında yer alan mermer süslemelerin zenginliği dikkat çekicidir. Selçukluların yıkılmasından uzun yıllar sonra inşa edilmesine rağmen Selçuklu süsleme geleneklerinin devam ettirilmesi ve son cemaat yerinin batıda yer alması gibi ilginç özellikler taşımaktadır (Çam, 1989).

Akça Mescid, Türkler tarafından Adana'da yaptırılan en eski eser olarak bilinmektedir. Yapım sürecinde Adana'ya Ramazanoğulları Beyliği hakimdir. Beylik yöneticisi bu sıralarda Şahabeddin Beydir. Ancak mescid, Ağcabey isimli bir Türkmen beyi tarafından yaptırılması sebebiyle Akça Mescid ismiyle anılmaktadır. Bir dönem müze deposu olarak hizmet vermiş, 1964 ve 1998 yıllarında Adana'da meydana gelen depremler sebebiyle hasar görmüş, Vakıflar Genel Müdürlüğüne 2004 yılında tamir edilmiştir (Adana KTB, 2022).

Yağ Cami

Ali Dede Mahallesi'nde bulunan Yağ Cami, aslen Saint Jacque adına yapılmış bir kilise iken 1501 yılında Ulu Cami Külliyesi'nin de kurucusu olan Ramazanoğlu Halil Bey tarafından camiye çevrilmiştir. Eski Cami adı da verilen Yağ Cami'ye, bir zamanlar önünde yağ pazarı kurulduğundan dolayı bu isim verilmiştir. Sade bir mimariye sahip olmasına karşın anıtsal bir taç kapısı mevcuttur. Basık kemerli ve çok sütunludur. Piri Mehmet Paşa tarafından genişletilmiş ve bir medrese eklenerek külliye'ye çevrilmiştir (Adana KTB, 2020).

Hasan Ağa Cami

Adana'da Osmanlı Döneminin klasik mimarisini yansıtan tek eserdir. Özellikle müezzin mahfilinin ahşap işçiliği son derece başarılıdır (Adana KTB, 2020). Yağ Cami'nin 150 metre kadar güneyinde yer alır. Yapıldığı tarih net olmamakla birlikte, 16. yüzyılın ortalarında yapıldığı düşünülmektedir. Asıl adı Hasan Kethüda Cami'dir. Piri Paşa'nın kethüdası olan Hasan Ağa tarafından, Ulucami'nin inşaatından artan malzeme ile yaptırıldığı rivayet edilmektedir. Her iki eser arasında taş işçiliği açısından önemli benzerlikler mevcuttur. 1814 ve 1946 yıllarına iki kez kapsamlı tadilat görmüştür. İlk yapıdan günümüze minare, harim ve son cemaat yerinin bir kısmı kalmış, yapının orijinalinde avlunun üç yanında bulunan revakların tümü ortadan kalkmıştır. Kuzeyi batı ve doğu yönlü üç sade kapısı ve küçük avlunun kible yönünde iki sıra revak yer almaktadır. Harimin kuzey yönünde bulunan ahşap mahfil, Adana dışında rastlanmayan zenginlikte kalem işleriyle süslenmiştir. Ahşap olan kapı kanatları geometrik desenlerle, pencere alınlıkları ise bitkisel motifli çinilerle süslüdür (Çam, 2021).

Kurt Kulağı Cami (Ceyhan)

Adana'nın Ceyhan ilçesine 30 kilometre uzaklıkta bulunan ve Osmanlı dini mimarisinin güzel bir örneği Kurtkulağı Cami, kuzey duvarında bulunan kitabeden anlaşıldığına göre Hicri 1010 yılında (Miladi 1601) Haydar Ağa isimli bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır. İki bölümlü olan cami, dikdörtgen plana sahiptir. Asıl ibadet mekanının yanı sıra yazlık bir eyvan bölümü bulunmaktadır. Camiye yaklaşık yüz metre mesafede aynı isimle anılan ancak yapım tarihi tam olarak bilinmeyen Kurtkulağı Kervansarayı bulunmaktadır. Cami ve kervansarayın bulunduğu nokta Halep yolu üzerinde yer aldığı için Osmanlı Döneminde oldukça önemli ve hareketlidir. Kanuni Sultan Süleyman 1535 yılında İran ve Bağdat seferi dönüşünde burada ordugah kurmuştur. 1702 yılında Osmanlı Devleti tarafından yol güvenliğini sağlamak için Kurtkulağı mevkiinde bir sınır kalesi (Derbent) kurulması kararlaştırılmıştır. Bu karardan sonra yörede inşaat ve tadilat çalışmaları başlamış, 1705 yılında konar göçer 673 hane buraya yerleştirilmiştir (Akıl, 2006:145).

Hoşkadem Cami (Kozan)

Türkiye sınırları içerisinde Memlükler'den (Kölemenler) kalan nadir eserlerinden biridir. Mısır'da kurulmuş bir Türk devlet olan Memlükler'in Çukurova'nın Türkleşmesinde de etkili olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti zamanında Cami-i Kebir olarak adlandırılan, halk arasında Büyük Cami olarak bilinen eser, 1448 yılında yaptırılmıştır (Kozan Belediyesi, 2020). Eğimli bir araziye dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiş, mihrap önü kubbeli, beden duvarları tamamen kesme taştan yapılan eser, ulu camiler arasında sayılmaktadır. Cami, kuzey kapısı üzerinde yer alan inşa kitabesine göre hicri 852 yılında (1448) Memlük Sultanı "Melikü'z-Zahir Ebu Said Çakmak" tarafından yaptırılmıştır. Cami, Osmanlı eseri olan camilere kıyasla farklı özelliklere sahiptir. Orta kısımda alttaki büyük üstteki daha küçük ebatlarda üst üste iki kubbe mevcuttur. Pencere sayısı azdır ve tüm pencereler doğu cephesindedir. Mihrap kısmı sade bir niş şeklindedir (Kaplan vd., 2020:87).

Kiliseler

Aziz Pavlus Kilisesi (Bebekli Kilise)

Adana'nın en eski mahallelerinden biri olan Tepebağ'da bulunan Aziz Pavlus Kilisesi, çatısında bulunan 2,5 metre uzunluğundaki tunç Meryem Ana heykelinin bebeğe benzetilmesinden dolayı

halk arasında “Bebekli Kilise” olarak da anılmaktadır. Bu isim kilise yönetimi tarafından da benimsendiği için kilisenin girişinde hem Aziz Pavlus hem de Bebekli Kilise tabelaları asılmıştır. 1880’li yıllarda inşa edilmiş olan kilise günümüzde de hem Katolik hem Protestan cemaat tarafından ibadet amaçlı kullanılmaktadır. Bebekli Kilise, Adana sınırları içerisinde aktif olarak kullanılan tek kilisedir (Adana KTB, 2023).

Akören Antik Kenti Kiliseleri (Aladağ)

Adana’nın yaklaşık 100 kilometre kuzeyinde bulunan Aladağ ilçesi, M.Ö. 3. yüzyıla kadar uzanan zengin bir tarihi mirasa sahiptir. Adana ile paralel olarak tarih boyunca bir çok medeniyete ev sahipliği yapan ilçe bu sebeple kiliseler başta olmak üzere farklı tarihi kalıntılar açısından oldukça zengindir. Ayrıca Büyük İskender’in Aladağ’da bulunan Pos Ormanları’na gelerek gemi yapımında kullanmak üzere sedir ağaçlarını kestirdiği ve su yollarıyla Akdeniz’e indirdiği bilinmektedir. İlçedeki kilise kalıntılarının çokluğu, özellikle münzevi bir hayat yaşamak isteyen keşişlerin burayı sıkça tercih ettiğini göstermektedir. İlçenin 17 kilometre güneyinde, Adana’nın merkezine yaklaşık 80 kilometre uzaklıkta bulunan Akören’de iki adet antik yerleşim yeri bulunmaktadır. Göveren veya Akören 1 olarak adlandırılan yerleşim yerinde Bizans Döneminden kalma iyi korunmuş kalıntılar ve 572 yılında yapılmış üç kubbeli bir kilise mevcuttur. Akören 2 olarak adlandırılan yerleşim yerinde ise iki kilise kalıntısı, 2. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar tarihlenen bir çok tarihi yazıt, ihtişamlı mezarlıklar ve mezar odaları mevcuttur (Aladağ Belediyesi, 2020). Akören Antik Kentinin 1375 yılına kadar yerleşim gördüğü ve Ermeni hakimiyetinin sona ermesiyle terk edildiği düşünülmektedir. Özellikle Göveren’de bulunan kilisenin kapısı ve dış kısımları günümüze kadar sağlam şekilde gelmiştir (Yurtsever, 2009).

Şar Antik Kenti – Kırık Kilise (Tufanbeyli)

Şar (Komana) Antik Kenti, Hititler’den Roma İmparatorluğu’na kadar yerleşim görmüş, özellikle tapınak ve kiliseleriyle ön plana çıkan, dini, siyasi ve kültürel açıdan oldukça önemli bir örendir. Hititler döneminde Kizzuwatna Krallığına bağlı olan kent, tapınak devletlerine ilginç bir örnektir. Hititler’in Kummanni veya Komana olarak adlandırdıkları bu kent devleti, hem dini hem siyasi açıdan sahip olduğu nüfuzla, günümüz Vatikan’ına benzer özelliklere sahiptir. Romalılar döneminde de önemli bir inanç merkezi olma özelliği sürdüren kentte bulunan en önemli yapıların başında Kırık Kilise gelmektedir. Başlangıçta bir anıt mezar olarak inşa edilen yapının, Bizanslılar döneminde kiliseye çevrildiği düşünülmektedir. Kırık Kilisenin yanı sıra, Ala Kapı olarak adlandırılan başka bir yapının da kalıntıları, bir çok yığma mezar ve kaya mezarları bulunmaktadır. Şar’da yapılan kazılarda, sikkeler, cam ve toprak eşyalar, seramikler, dibek ve ağırlık ölçüleri gibi tarihi eserler bulunmuştur (Sağır, 2016:85).

Bizans Dönemi Kiliseleri

Bizans İmparatorluğu döneminde, Adana ilinin günümüz sınırlarında birçok kilise inşa edilmiştir. Bu kiliselerden kalıntıları günümüze ulaşmış olanlar buldukları ilçelere göre aşağıda sıralanmıştır (Beşaltı, 2021:41):

Aladağ: Aladağ ilçesine 12 kilometre uzaklıkta bulunan Akören Mahallesi’nde Civanbey Kilisesi, Güney Kilise ve Kuzey Kilise olarak isimlendirilen üç kilise bulunmaktadır. Güney ve Kuzey kiliselerin birbirine uzaklığı 280 metre, bu kiliselerin Civanbey Kiliselerine uzaklığı yaklaşık bir kilometredir. Kiliselerin inşa tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 6. yüzyıla ait oldukları düşünülmektedir.

Aladağ sınırları içerisinde bulunan bir diğer kilise ise ilçe merkezine 5 kilometre uzaklıkta bulunan Kızılkilise'dir. Gireğiyeniköy Mahallesi'nin 700 metre dışında olan kilise, taşlarının renginden dolayı Kızılkilise adıyla bilinir. Doğu apsis bölümü sağlam şekilde günümüze ulaşmıştır. Doğu-batı uzantılı, dikdörtgen planlıdır. Doğu apsis bölümü alışılmışın dışında yedigen formludur. 5. veya 6. yüzyılda inşa edilmiştir.

Aladağ'a 12 kilometre uzaklıktaki Mazılık Mahallesi'nde, yerleşim yerine bir kilometre kadar uzaklıkta bulunan bir diğer Bizans kilisesi yer alır. Mazılık Dağının güney eteğinde bulunan kilise, 17x23 metre ebatlarındadır. Birçok bölümü kısmen günümüze oluşan kilisenin apsisi ise 6,5 metre genişliğindedir.

İlçe merkezine 11 kilometre uzaklıktaki Kayabaşı Mahallesi'nde ise üç farklı kilise kalıntısı bulunmaktadır. 1 ve 2 nolu kiliseler mahalle yerleşiminin doğusunda yer alır. 1 nolu kilisenin apsis kısmı sağlam şekilde günümüze ulaşmış, 2 nolu kilise ise önemli ölçüde yıkılmıştır. Mahalle girişinde bulunan büyük bloklarla inşa edilmiş 3 nolu kilisenin ise aktif olduğu dönemlerde ihtişamlı bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bazilika planlı olan bu kilise 41,5x19 metre ölçülerindedir.

Saimbeyli: Saimbeyli ilçe sınırları içerisinde Bizans Döneminden kalan dört kilise bulunmaktadır. Saimbeyli ilçesine 14 kilometre uzaklıkta bulunan Cıvıklı Mahallesi'ndeki kilise, sık ağaçlardan oluşan ormanlık bir arazide ve tüm çevreye hakim bir tepede yer almaktadır. Kilisenin duvar kalıntıları günümüze ulaşmış, batı kapısı ayakta kalmış, kuzey cephesinin üst bölümleri ise yıkılmıştır. Saimbeyli ilçesine 11 kilometre uzaklıkta bulunan Cumhurlu Mahallesi'nde birbirine 8 metre kadar mesafede iki kilise yer almaktadır. 1 nolu kilise halk arasında Karakilise olarak da bilinmektedir. 5. veya 6. yüzyılda yapıldığı düşünülen her iki kilisenin duvarları, apsisi ve kapı bölümleri kısmen ayakta kalmıştır. Saimbeyli'ye 15 kilometre uzaklıktaki Yardibi Mahallesi'nde de, yüksek bir noktaya inşa edilmiş bir diğer kilise yer almaktadır. Yardibi Kilise'sinin beden duvarları, apsis kısmı ve kuzey cephesi kısmen günümüze ulaşmıştır.

Karaisalı: Karaisalı ilçesine 20 kilometre uzaklıkta bulunan Eğlence Mahallesi'nde, Orta Bizans dönemine ait olduğu düşünülen bir şapel yer almaktadır. Tek nefli olan şapel, bir naos ve yarım daire şeklindeki bir apsisten oluşmaktadır. Şapel bir yapı kompleksine aittir. Söz konusu yapı kompleksi yüksek bir kayalık yamaca yapılmıştır. İki katlı olarak inşa edilmiş, birbirine paralel üç mekandan oluşmuştur. Bu şapelin dışında ilçe sınırları içerisinde kalıntılarının çok az kısmı günümüze ulaşan bir kilise daha mevcuttur. İlçe merkezinin kuzeyinde yer alan Yukarıkardak köyündeki söz konusu kilisenin beden duvarları tamamen yıkılmış olmakta birlikte, narteks duvarı ve beden duvar izleri seçilebilmektedir.

Kozan: Bizans dini mimarisine ait eserler açısından Adana'nın en zengin ilçelerinin başında gelen Kozan sınırları içerisinde birçok kilise kalıntısı tespit edilmiştir.

Antik adı Anabarzos olan Anavarza Antik Kenti, Kozan ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. UNESCO Dünya Mirası geçici listesinde de yer alan Anavarza Antik Kenti sınırları içerisinde, kalıntıları günümüze ulaşmış dört kilise bulunmaktadır. Oniki Havari Kilisesi Anavarza'nın kalbi sayılan merkezi bir noktada, Bizans Şapeli yukarı kale içerisinde, Güneybatı Kilisesi aşağı kent surları içerisinde, Extra Muros Kilisesi ise kentin doğusundaki surların dışında yer alan kayalık bölgededir. Kiliselerin 4 ila 6. yüzyıl arasında inşa edildikleri düşünülmektedir.

Ergenuşağı Alakilise, Kozan ilçesine 35 kilometre uzaklıkta bulunan Ergenuşağı Mahallesi'nde yer alır. Mahalle merkezine 9 kilometre uzaklıktadır. 5. veya 6. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Kilise, ulaşımın zor olduğu bir noktada yer almaktadır. Kilisenin doğu bölümü ve kısmen bazı süslemeleri günümüze ulaşmıştır.

Ferhatlı Kilisesi, Kozan ilçesine 8 kilometre uzaklıkta bulunan Ferhatlı Mahallesi'nde yer alır. Mahalle merkezine yakın bir konumdadır. Çokgen formlu doğu apsisi anıtsal özellik taşımaktadır. Kilise genelinde günümüzde ulaşan süsleme ve bezemelerin yanı sıra büyük olasılıkla rahip koltuğu olarak kullanıldığı düşünülen işlemeli bir blok oldukça dikkat çekicidir. Kilisenin 5 veya 6. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir.

Karasis Kilisesi, Kozan'ın 11 kilometre kuzeyindeki Gedikli Mahallesi'ndedir. Mahalle merkezine dört kilometre uzaklıkta sarp bir yamaçta yer alan kiliseye ulaşım oldukça zordur. Kilisenin bazı duvarları, oldukça silik olsa da freskleri ve taban mozaikleri günümüze kısmen ulaşmıştır.

Kemerköy Kilisesi, Kozan'a 9 kilometre uzaklıktaki Kemer Mahallesi'nde yer alır. Kilisenin apsisi hariç kalıntısı bulunmamaktadır. Kilisenin taşlarının sökülerek civardaki evlerde kullanıldığı belirtilmektedir.

Kozan ilçesine 4 kilometre uzaklıkta bulunan Ilıca Mahallesi'nde iki adet Bizans Dönemi kilisesi yer almaktadır. Kiliselerden birisi halk arasında *Kırkkapı Kilisesi* olarak bilinmekte, diğer kilise ise bulunduğu mevkiden dolayı *Köreken* veya *Güreken* gibi isimlerle anılmaktadır. Her iki kilisenin bazı bölümleri kısmen günümüze ulaşmıştır.

Kozan'ın kuzeyinde yer alan Mahyalar Mahallesi'nde üç adet Bizans Kilisesi bulunmaktadır. Sık ormanlık bölgede bulunan kiliseler aynı eksen ve kuzey-güney yönünde sıralanmıştır. Kiliseler arasında 100-150 metre kadar mesafe bulunmaktadır. 1 nolu kilisenin bazı duvarlarının ve apsisinin kalıntıları günümüze ulaşmıştır. 2 nolu kilisenin beden duvarları önemli ölçüde yıkılmış olsa da kilise yapısı hakkında bilgi verecek düzeydedir. Apsis kısmı da kısmen ayakta. 17x30 metre civarında ebatlara sahip olduğu anlaşılan 3 nolu kilisenin temel duvarları ise farklı ölçülerde günümüze ulaşmıştır. Bu kilisenin yan tarafında yer alan bir şapelin kalıntıları da mevcuttur.

Kozan'a 6 kilometre uzaklıkta yer alan Eskikabasakal Mahallesi'nde ise *Perikalesi Kiliseleri* olarak adlandırılan iki kilise mevcuttur. Kiliseler arasında 300 metre kadar bir mesafe bulunmaktadır. Eğimli bir arazide yer alan birinci kilisenin cephe duvarları günümüze ulaşmıştır. Ovaya hakim bir tepe üzerinde bulunan iki nolu kilisenin ise haç bezemeli bazı duvar kalıntıları ve iç apsisi mevcuttur.

Feke: İlçe sınırları içerisinde üç adet Bizans Kilisesi günümüze ulaşmıştır. *Karacauşağı Kilisesi*, Feke ilçe merkezine 5 kilometre uzaklıktadır. İsmi bulunduğ mahalleden alan kilisenin duvarları büyük oranda yıkılmış, apsis kısmı kısmen ayakta kalmıştır. Feke'nin 5 kilometre kuzeydoğusundaki İslam Mahallesi'nde ise *Karakilise* adıyla bilinen iki kilise mevcuttur. İki kilisenin arasında 25 metre gibi kısa bir mesafe vardır. 1 nolu kilisenin özellikle güney cephesi oldukça iyi korunmuştur. 2 nolu kilise ise önemli ölçüde yıkılmıştır. Kiliselerin bulunduğu alanda, hangi amaçla kullanıldıkları net olarak bilinmeyen başka yapıların da kalıntıları yer almaktadır.

TÜRBELER – ZİYARETLER

Adana ve ilçelerinde ibadethanelerin yanı sıra inanç turizmi hareketliliğinin meydana geldiği türbeler ve genellikle "Ziyaret" adı verilen yatırlar da mevcuttur. En bilinen türbelerden birisi, Karşılar Mahallesi, Adnan Menderes Bulvarı sonundaki bir tepelikte yer alan *Çoban Dede Türbesi*'dir. Ulaşımın kolay olması, Seyhan Nehri kıyısında yer alması ve çevresinde gününbirlik ziyarete uygun parklar olması sebebiyle haftanın her günü ziyaretçi hareketliliği yaşanmaktadır. Çoban Dede Türbesi ibadet, dua ve farklı sıkıntılardan kurtulmak amacıyla ziyaret edilmekte, yerel halk tarafından adak yeri olarak da kullanılmaktadır. Ceyhan ilçesinde bulunan *Durhasan*

Dede Türbesi de her gün ziyaretçi akınına uğrayan bir diğer türbedir. Adak adama, kurban kesme, mevlit okutma, dileklerin kabulü için türbeye hediye getirme gibi uygulamalar yaygındır (Özen, 1998:553).

Yüreğir’de *Cabbar Dede* türbesi, Cemalpaşa’da *Zilli Dede* türbesi, Akkapı mahallesinde *Nebi Nuh, Yedi Kardeşler, Halil İbrahim* ziyaretleri, Mıdık mahallesinde *Hıdır* ziyareti, Kayışlı köyünde bulunan *Bilal-i Habeşi* ve *Melik Cafer-i Tayyar* ziyaretleri de halk tarafından dua, dilek tutma, sıkıntıdan kurtulma, adak ve kurban kesme gibi amaçlarla yılın her günü ziyaret edilen yerlerden bazılarıdır.

Adana’da bulunan türbelerle ilgili, özellikle türbede yatan kişinin keramet gösterdiğine dair yaygın inanışlar, Anadolu’nun bir çok yöresine benzer şekilde türbe ziyaretlerinin yoğun olmasının başlıca sebeplerindedir. Türbe ve ziyaret açısından oldukça zengin olan Adana’da bulunan ziyaretlerle ilgili verilen örneklerle benzer yüzlerce efsane anlatılmaktadır. Bu efsanelerden bazıları aşağıdaki gibidir (Şenesen, 2015:114):

- Çoban Dede, kendi türbesinin yıkmak isteyenleri engellemiştir.
- Halil İbrahim ziyaretinde felçli bir çocuk uykuya dalmış, uyandığında üzerinde Arapça harflerin belirdiği görülmüş ve yürümeye başlamıştır.
- Cabbar Dede; türbesini ziyaret etmeye gelen bazı kişilerin yağmur yüzünden yolda kalmaları üzerine kendilerine yardımcı olmuştur.
- Hıdır ziyaretinde bulunan ağaçlar Kadir Gecesi secde ederek namaz kılmışlardır.
- Zilli Dede ve Bilal-i Habeşi türbeleri kısır erkek ve kadınlar tarafından çocuk sahibi olmak için ziyaret edilmektedir (Artun, 2013:157).

Özetle Adana’da yer alan ve inanç turizmi açısından önem arz eden yukarıdaki merkezler incelendiğinde, özellikle İslamiyet ve Hristiyanlık dinlerine ait yapıların ön plana çıktığı ve Adana’nın bu açıdan zengin bir merkez olduğu görülmektedir. Adana şehir merkezi ve ilçelerinde İslam Dini’ne ait olan yapılar aktif ve kullanılır durumda iken, Hristiyanlık dinine özgü yapıların bir çoğunun 2. ve 6. yüzyıl arasında inşa edilen yapılardan oluştuğu ve bu yapılardan önemli bir bölümünün günümüze sağlam olarak gelemediği göze çarpmaktadır. Adana’da -İslamiyet ve Hristiyanlık dışındaki- yaşayan dinlere ait önemli bir merkezin ise bulunmadığı söylenebilir.

YÖNTEM

Adana, sahip olduğu doğal ve kültürel zenginliklerin yanı sıra bir tarım ve sanayi kenti olma özelliğini taşımaktadır. Bunların yanı sıra çalışmanın ilk iki bölümünde belirtilen özellikleriyle de bir turizm kenti olma özelliğine ve inanç turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Özet kısmında da belirtildiği üzere Adana’nın inanç turizmi potansiyeli ile ilgili daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın bu açıdan önem arz ettiği ve daha sonra yapılacak daha geniş kapsamlı araştırmalara örnek niteliği taşıyacağı düşünülmektedir. Ayrıca Adana’da yerel halkın inanç turizmine bakış açısı, şehirdeki inanç turizmi faaliyetlerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilecektir.

Araştırmanın evrenini Adana’da yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. 2019 yılının yaz aylarında gerçekleştirilen araştırma aşamasında kartopu örneklem yöntemi ile ulaşılan 450 kişiye anket uygulanmış, eksik ve hatalı olduğu olduğu görülen 59 anket değerlendirme dışı bırakılarak 391 anket değerlendirmeye alınmıştır. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim dalında Tuba Şahiner tarafından hazırlanan ve Prof.Dr. H. Bahadır Akın’ın danışmanlığını yaptığı “İnanç Turizmi Potansiyeli ve Halkın İnanç Turizmine Bakışı Açısından Karaman” isimi yüksek lisans tezinde kullanılan anket formunda, halkın inanç

turizminin bakışına ilişkin kullanılan 21 soru, gerekli ifadeler Adana iline uyarlanarak kullanılmıştır (Şahiner, 2012:95). Elde edilen veriler frekans analizi, t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Anket formunun ilk 8 sorusu katılanların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, gelir düzeyi ve meslek gibi demografik özelliklerinin yanı sıra kaç yıldır Adana'da yaşadıklarını ve siyasi görüşlerini belirlemeye dönük sorulardır. Bu sorulardan elde edilen veriler Tablo 1 de görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcılarla İlgili Genel Bilgiler

		Frekans	%
Cinsiyet	Erkek	198	50,6
	Kadın	193	49,4
Yaş	15-24	77	19,7
	25-34	130	33,2
	35-44	105	26,9
	45-54	45	11,5
	55 üzeri	34	8,7
Medeni Durum	Evli	246	62,9
	Evli Değil	145	37,1
Eğitim	İlkokul	34	8,7
	Orta/Lise	205	52,4
	Üniversite	140	35,8
	Yüksek Lisans/Doktora	12	3,1
Meslek	Öğrenci	12	3,1
	Ev Hanımı	47	12
	Mesleğim Yok	24	6,1
	Memur	64	16,4
	Tarım/Hayvancılık	25	6,4
	Esnaf	41	10,5
	Serbest	37	9,5
	İşçi	72	18,4
	Ticaret	49	12,5
Zanaatkar	20	5,1	
Siyasi Görüş	Dindar/Muhafazakar	44	11,3
	Milliyetçi/Muhafazakar	88	22,5
	Sosyal Demokrat/Sosyalist	178	45,5
	Liberal Demokrat	81	20,7
Aylık Gelir	5.000 TL Altı	41	10,5
	5000-7500 TL	25	6,4
	7501-10000 TL	118	30,2
	10.001-12.500 TL	127	32,5
	12.501-15000 TL	56	14,3
	17.501-20.000 TL	15	3,8
	20.000 TL Üstü	9	2,3
Adana'da Yaşam Süresi	Doğma Büyüme	192	49,1
	1-5 yıl	73	18,7
	6-10 yıl	33	8,4
	10 yıldan fazla	93	23,8

Tablo 1 incelendiğinde erkek katılımcı oranının %50,6, kadın katılımcı oranının %49,4 olduğu görülmektedir. 25-34 yaşları arasında bulunan katılımcılar %33,2 oran ile en yüksek katılımcı sayısına sahip yaş aralığı olarak göze çarpmaktadır. Katılımcılardan orta/lise eğitim düzeyinde olanlar %52,4 oranla, memur olanlar %16,4 oranla, sosyal demokrat/sosyalist siyasi görüşe sahip

olanlar %45,5 oranla, 10.001-12.500 TL arası gelire sahip olanlar %32,5 oranla çoğunluğu oluşturmuştur. Katılımcıların %49,1'i doğma büyüme Adanalı olduklarını belirtmiştir.

Ankette yer alan 21 ifadenin güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 2'de, anketteki ifadelerin 5'li likert ölçeğine göre aldığı ortalama puanlar ve standart sapmaları Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Cronbach's Alpha	Standart Ögelere Dayalı Cronbach's Alpha	N
0,754	0,762	21

Tablo 3. Katılımcıların İfadelere Verdikleri Cevapların Ortalamaları

		X	SS
1	Adana'da inanç turizmi yöre halkının gelen turistlerin kültürel özelliklerinden etkilenmesine	3,6	1,077
2	Hristiyanlara ait tarihi mekânların restore edilmesinden endişe duyuyorum.	3,74	0,87
3	İnanç turizmi geliştikçe Adana halkının davranışı değişecektir.	3,95	0,794
4	İnanç turizmi adı altında misyonerlik faaliyeti yapılmaktadır.	3,74	0,87
5	İnanç turizmi, geliştikçe Adana halkının diğer inançlara ilgisini arttıracaktır.	3,66	0,91
6	İnanç turizmi, şehirdeki eğlence kültürünün değişmesine neden olacaktır.	3,46	0,946
7	Adana'daki inanç turizm merkezleri Türkiye'de ve dünya da yeterince tanınmamaktadır.	3,96	0,92
8	Turizm bilincini oluşturmak için Adana halkının konu ile ilgili bilgilendirilmesine önem verilmelidir.	3,61	0,873
9	İnanç turizmi varlıklarının halka daha iyi tanıtılması amacıyla programlar düzenlenmelidir.	3,41	1,108
10	Tarihi kiliselerin restorasyonun yapılarak turizme kazandırılmasını olumlu buluyorum.	3,92	1,066
11	Dünya barışının sağlanmasında ve ülkelerin birbirleriyle yakınlaşmalarında turistik hareketliliğin etkisi olduğunu düşünüyorum.	3,4	0,876
12	Adana'da inanç turizminin dinler arası diyaloga katkısı olacağını düşünüyorum.	3,6	0,883
13	Eski dönemlere ait eserler hepimizin ortak mirasıdır.	4,09	0,968
14	Yabancı ülke makamlarının (Papalık, UNESCO) Adana'daki tarihi kalıntıların restorasyonuna katkı yapmasını memnuniyetle karşılarım.	2,66	1,109
15	İnanç turizmi, Adananın inanç kültürünün gelişmesine katkı sağlayacaktır.	4,01	0,945
16	Sabancı Cami inanç turizmi açısından önemlidir.	3,9	0,94
17	Rum ve Ermenilere ait tarihi eserlerin restorasyonu yabancıların burada hak iddia etmesine yol açar.	2,4	0,768
18	İlçelerdeki eski Bizans Kiliseleri inanç turizmi açısından önemlidir.	3,27	1,31
19	Antik dinlere ait tarihi kalıntıların kazılarak turizme kazandırılmasını olumlu buluyorum.	4,12	0,802
20	Bebekli Kilisenin turizme açılmasını olumlu buluyorum.	2,48	0,628
21	Adana'yı tanıtım amaçlı programlar düzenlenirse katılmak isterim.	3,9	0,799

Katılımcıların ifadelerine verdikleri cevaplar incelendiğinde, 5'li likert ölçeğine göre en yüksek puanları 4,12 ortalama ile "Antik dinlere ait tarihi kalıntıların kazılarak turizme kazandırılmasını olumlu buluyorum", 4,09 ortalama ile "Eski dönemlere ait eserler hepimizin ortak mirasıdır" ve 4,01 ortalama ile "İnanç turizmi, Adananın inanç kültürünün gelişmesine katkı sağlayacaktır" ifadelerinin aldığı görülmektedir. En düşük puanı alan ifadeler ise 2,4 ortalama ile "Rum ve Ermenilere ait tarihi eserlerin restorasyonu yabancıların burada hak iddia etmesine yol açar" ve 2,48 ortalama ile "Bebekli Kilisenin turizme açılmasını olumlu buluyorum" ifadeleri almıştır.

Cinsiyet değişkenine göre inanç turizmi algısında anlamlı bir farklılık olup olmadığını analiz etmek üzere ankette yer alan ikisi olumsuz, ikisi olumlu toplam dört farklı ifade için bağımsız t-testi yapılmıştır. "Hristiyanlara ait tarihi mekânların restore edilmesinden endişe duyuyorum" ve "Rum ve Ermenilere ait tarihi eserlerin restorasyonu yabancıların burada hak iddia etmesine yol açar" şeklindeki iki olumsuz ifadenin t-testi sonuçlarına göre kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık çıkmıştır. "İnanç turizmi varlıklarının halka daha iyi tanıtılması amacıyla programlar düzenlenmelidir" ve "Dünya barışının sağlanmasında ve ülkelerin birbirleriyle yakınlaşmalarında turistik hareketliliğin etkisi olduğunu düşünüyorum" şeklindeki iki olumlu ifadenin t testi sonuçlarına göre ise kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo 4. T Testi Sonuçları

İfade No	Cinsiyet	Ortalama	Std.Sapma	Sig. (2- tailed)
2	Kadın	3,61	1,04	0,04
	Erkek	3,86	0,642	
17	Kadın	2,32	0,848	0,048
	Erkek	2,47	0,674	
9	Kadın	3,44	1,05	0,646
	Erkek	3,39	1,164	
11	Kadın	3,31	0,782	0,56
	Erkek	3,48	0,954	

Katılımcıların siyasi görüşüne göre inanç turizmine bakış açıları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını analiz etmek için biri olumsuz diğeri olumlu iki ifade için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. "Hristiyanlara ait tarihi mekânların restore edilmesinden endişe duyuyorum" ifadesinin katılımcıların siyasi görüşleri dikkate alınarak yapılan analiz sonucunda anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüş, Tablo 5'te sonuçları gösterilen analizde sig değeri 0,685 bulunmuştur. "Dünya barışının sağlanmasında ve ülkelerin birbirleriyle yakınlaşmalarında turistik hareketliliğin etkisi olduğunu düşünüyorum." ifadesinde de anlamlı bir farklılık bulunmamış ve söz konusu ifadenin tek yönlü varyans analizi sonucu sig değeri 0,209 olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Anova Analizi Sonuçları (2 Nolu İfade)

İfade	Siyasi Görüş	Frekans	Ortalama	Standart Sapma	Alt Sınır	Üst Sınır
Hristiyanlara ait tarihi mekânların restore edilmesinden endişe duyuyorum.	Dindar/ Muhafazakar	44	3,73	1,37	3,31	4,14
	Milliyetçi/ Muhafazakar	88	3,65	1,083	3,42	3,88
	Sosyal Demokrat/ Sosyalist	178	3,76	0,715	3,65	3,86
	Liberal/ Demokrat	81	3,8	0,51	3,69	3,92
	Toplam	391	3,74	0,87	3,65	3,83

Tablo 6. Anova Analizi Sonuçları (11 Nolu İfade)

İfade	Siyasi Görüş	Frekans	Ortalama	Standart Sapma	Alt Sınır	Üst Sınır
Dünya barışının sağlanmasında ve ülkelerin birbirleriyle yakınlaşmalarında turistik hareketliliğin etkisi olduğunu düşünüyorum.	Dindar/ Muhafazakar	44	3,3	1,002	2,99	3,6
	Milliyetçi/Muhafazakar	88	3,57	1,048	3,35	3,79
	Sosyal Demokrat/ Sosyalist	178	3,35	0,859	3,23	3,48
	Liberal/Demokrat	81	3,36	0,577	3,23	3,49
	Toplam	391	3,4	0,876	3,31	3,48

TARTIŞMA SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada Adana'nın inanç turizmi potansiyeli ve yerel halkın görüşleri ortaya konulmaya çalışılmış ve bu amaçla öncelikle Adana ve ilçelerinde dini mekanlar incelenmiştir. Literatür taraması sonucunda inanç turizmi açısından kullanıma hazır veya gelişmesi mümkün olan tarihi mekanların İslamiyet ve Hristiyanlık dinine ait mekanlar olduğu görülmüştür.

Adana'da inanç turizmi açısından değerlendirilebilecek olan ve Hristiyanlığa ait olan mekanların geçmişi, özellikle Hristiyanlığın erken dönemlerinden başlayarak 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Bebekli Kilise olarak isimlendirilen Aziz Pavlus Kilisesi dışında Adana'nın merkezinde yer alan başka bir kilise bulunmamaktadır. Bu kilise dışında, Adana'nın ilçelerinde çoğunlukla Roma Dönemi'ne ait olan 5. ve 6. yüzyıla tarihlenen otuz altı kilise saptanmıştır.

İslam Dini'ne ait yapılar incelendiğinde ise, Adana ve ilçelerinde inanç turizmi olarak potansiyele sahip olduğu düşünülen yedi cami ön plana çıkmıştır. Bu camilerin başında 1998 yılında tamamlanmış modern bir yapı olan ve 2019 yılına kadar Türkiye'nin en büyük camisi olma özelliğine sahip Sabancı Merkez Cami gelmektedir. Bu cami dışında Adana il merkezinde tarihi ve sanatsal özellikler barındıran dört cami (Ulucami, Yağ Cami, Hasan Ağa Cami ve Akça Mescid), Kozan'da bir (Hoşkadem Cami) ve Ceyhan'da bir cami (Kurt Kulağı Cami) olmak üzere toplam yedi cami incelenmiştir. Ayrıca Adana'da tarihi veya efsanevi özellikleri ile ön plana çıkan bir çok türbenin de inanç turizmi açısından potansiyel taşıdığı görülmüştür.

Çalışma kapsamında incelenen camilerin tamamı aktif ve kullanılabilir durumdadır. Ancak Adana'nın merkezinde yer alan Bebekli Kilise dışındaki hiçbir kilise kullanılabilir ve aktif değildir. İlçelerde bulunan söz konusu kiliselerin bir çoğu önemli ölçüde yıkılmıştır. Ayrıca kiliselerin bir çoğu yerleşim yerlerine uzaktır ve buldukları yerlere ulaşım zordur. Literatür incelendiğinde özellikle Adana ve ilçelerinde yer alan kiliselerle ilgili çalışmaların azlığı da dikkat çekmektedir. Beşaltı (2021) tarafından hazırlanan doktora tezi dışında, Adana ve ilçelerinde yer alan Bizans Kiliseleri'ne ait detaylı bilimsel bir yayına rastlanmamıştır. Ayrıca Adana'da inanç turizmi ile ilgili genel bilgilerin derlendiği detaylı bir bilimsel yayın da mevcut değildir.

Resmi kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının internet sitelerinde de Adana'da inanç turizmi ile ilgili yeterli bilgi yer almamaktadır. Kurum ve kuruluşların turizmle ilgileri düşünüldüğünde, akla gelen ilk kurum olan Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün internet sitesinde "İnanç Turizmi" başlığı altında bir bölüm bulunmakta, ancak söz konusu bölümde sadece inanç turizminin tanımının yapıldığı ve inanç turizmi açısından potansiyeli bulunduğu düşünülen altı cami ve beş kilisenin isimlerinin herhangi bir bilgi verilmeksizin sıralandığı görülmektedir. (Adana KTB, 2023) Adana Büyükşehir Belediyesine bağlı Kültür Varlıkları ve Turizm Şube Müdürlüğü'nün resmi sayfasında da inanç turizmi ile ilgili herhangi bir tanıtım veya çalışma yer almamaktadır (Adana BB, 2023). Adana Valiliğinin resmi internet sitesinde de benzer bir durum söz konusudur. 9 Aralık 2022 tarihinde Adana Valiliği himayesinde ilk olarak "Adana Tanıtım Günleri" isimli bir organizasyon düzenlenmiştir. Ancak söz konusu organizasyonun basın açıklamasında da inanç turizmi ile ilişkili herhangi bir ibareye yer verilmemiştir (Adana Valiliği, 2022).

Bu verilerden hareketle, Adana'da inanç turizmi ile ilgili yeterli bilimsel çalışmanın ve tanıtımın mevcut olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Adana'da düzenlenen festivaller başta olmak üzere kentin genelinde gerçekleşen turizm faaliyetlerinde de inanç turizminin ön plana çıkmadığı görülmektedir.

Literatür taramasından elde edilen sonuçlarla yerel halkla yapılan anket çalışmasının verilerinin birbirleri ile uyumlu olduğu görülmüştür. İfadelere verilen yanıtlar incelendiğinde, Adana halkının inanç turizminin gelişimine olumlu baktığı görülmektedir. Ancak aynı zamanda

Adana'daki inanç turizmi merkezlerinin Türkiye'de ve Dünya da yeterince tanınmadığını düşünmektedirler.

Adana'da inanç turizmi faaliyetlerinin yaygınlaşması için öncelikle bu turizm türü ile alakalı bir eylem planının hayata geçirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla öncelikle Adana ve ilçelerinde yer alan dini yapıların saptanması, uzman görüşleri doğrultusunda restore edilebilecek yapıların belirlenmesi ve restorasyon çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Özellikle Bizans Dönemi'ne ait kiliselerin restore edilmesi, bu kiliseler için bir inanç turizmi rotası belirlenmesi ve buldukları ilçelerde yapılabilecek farklı turizm aktivitelerinin de dahil edileceği bir paket oluşturularak inanç ve kültür turizmine kazandırılması mümkündür. İslam medeniyetine ait önemli yapılar için de böyle bir rota oluşturulması, veya kilise ve camilerin aynı rota kapsamına alınması da mümkündür. Bu çalışmalar, Adana'da yeterince ön plana çıkmadığı görülen inanç turizmini harekete geçirebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Turizm Araştırmaları Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışmanın veriler 2020 yılı öncesi toplandığı için etik kurul raporuna ihtiyaç duyulmamıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

Adana BB. (2023). Kültür Varlıkları ve Turizm Şube Müdürlüğü. Mart 7, 2023 tarihinde Adana Büyükşehir Belediyesi: <https://www.adana.bel.tr/tr/birim-detay/102> adresinden alındı.

Adana KTB. (2020). Diğer Tarihi Yerler. Mart 3, 2023 tarihinde Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: <https://adana.ktb.gov.tr/TR-60729/diger-tarihi-yerler.html> adresinden alındı.

Adana KTB. (2020). Yağ Cami. Mart 4, 2023 tarihinde Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: <https://adana.ktb.gov.tr/TR-231187/yag-cami.html> adresinden alındı.

Adana KTB. (2022). Akça Mescit. Ağustos 17, 2022 tarihinde Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: <https://adana.ktb.gov.tr/TR-231206/akca-mescit.html> adresinden alındı.

Adana KTB. (2023). Bebekli Kilise. Mart 5, 2023 tarihinde Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: <https://adana.ktb.gov.tr/TR-231182/bebekli-kilise.html> adresinden alındı.

Adana KTB. (2023). Turizm Çeşitlerimiz - İnanç Turizmi. Mart 7, 2023 tarihinde Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: <https://adana.ktb.gov.tr/TR-60743/inanc-turizmi.html> adresinden alındı.

Adana KTB. (2023). Gezilecek Yerler. Mart 8, 2023 tarihinde Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: <https://adana.ktb.gov.tr/TR-231181/sabanci-merkez-cami.html> adresinden alındı.

Adana Valiliği. (2022). Ankara'da, 1. Adana Tanıtım Günleri Başladı. Mart 7, 2023 tarihinde <http://www.adana.gov.tr/ms-234234256> adresinden alındı.

Akdoğan, R. (2017). Hititler Döneminde Uru Adaniya. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 11(1), 1-28.

Akıl, H. (2006). Eski Halep Yolu Üzerinde Az Bilinen İki Yapı: Ceyhan Kurtkulağı Kervansarayı ve Camisi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 141-160.

Aladağ Belediyesi. (2020). Akören Antik Kenti. Kasım 15, 2020 tarihinde Aladağ Belediyesi: <http://www.aladag.bel.tr/index.php/akoren-antik-kenti> adresinden alındı.

Alat, B. (2022). Adana Ulu Camii Çinileri. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Artun, E. (2013). *Türk Halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.

Berktaş, F., ve Atasoy, E. (2007). Dinler Coğrafyasına Küresel Bir Bakış. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18), 18-21.

Beşaltı, K. (2021). Adana Bizans Dönemi Dini Mimarisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Çam, N. (1989). Akça Mescid. Ekim 5, 2022 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/2/C02000761.pdf> adresinden alındı.

Çam, N. (2021). Hasan Ağa Camii. Ağustos 21, 2021 tarihinde TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-aga-camii> adresinden alındı.

Eyice, S. (2023). Ayasofya. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayasofya?ysclid=leu4luw0sp197914954> adresinden alındı. (Erişim Tarihi: 4.Mart.2023).

Kaplan, A., Suliman, N., Orot, K., ve Ören, N. (2020). Kozan (Sis)'daki Ulu Camiler ve Okunan Kitabeleri. *ASR Journal*, 5(13), 84-94.

Karaman, F. D. (1992). Adana Geleneksel Konut Mimarisinin İncelenmesi ve Ulucami Çevresi İçin Koruma Amaçlı Bir Çalışma. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Kırkıl, T. (2008). Adana Kent Merkezinde Cami Mimarisinin Geçmişten Günümüze Gelişimi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Kozak, N., Kozak, M. A., ve Kozak, M. (2014). *Genel Turizm - İlkeler ve Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kozan Belediyesi. (2020). Kozan'ın Tarihi Değerleri. Ekim 17, 2020 tarihinde Kozan Belediyesi: <http://www.kozan.bel.tr/?/tarihi-degerler> adresinden alındı.

KTB. (2023). St. Paul Kilisesi, St. Paul Kuyusu ve Çevresi (Mersin). Mart 4, 2023 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44415/st-paul-kilisesi-st-paul-kuyusu-ve-cevresi-mersin.html> adresinden alındı.

Küçük, A., Tümer, G., ve Küçük, M. A. (2014). *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Küçük, M. A. (2013). *İnanç Turizmi Açısından Türkiye'de Dini Mekanlar*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Laz, H. (2016). Adana Su Yapıları. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, SBE, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

NTV. (2019). Adana'da turizm rekoru kırıldı. Haziran 13, 2021 tarihinde NTV: <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/adanada-turizm-rekoru-kirildi,uei0clkU8U-0VsjSDeaw0g/f2yaXgWlCUKeaCwD7RsVBQ> adresinden alındı.

Özbey, A., ve Coşkun, A. (2017). Pavlus Hristiyanlığından Protestan Evanjelizmine Misyonerlik Süreci. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 2(2), 145-161.

Özen, K. (1998). Adana Yöresindeki Üç Adak Yeri: Çoban DEde, Hasan Dede ve Durhasan Dede Yatırları. III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı (s. 553-563). Adana: Çukurova Üniversitesi.

Sağır, T. (2016). Eski Anadolu'da önemli bir tapınak kenti: Kummanni/Komana (Şar). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Sevin, V. (2002). Anadolu Arkeolojisi. İstanbul: Der Kitabevi.

Seyhan Belediyesi. (2003). Şehir Rehberi. Haziran 6, 2021 tarihinde Adana Zirai Üretim İşletmesi Tarımsal Yayım ve Hizmetiçi Eğitim Merkezi Müdürlüğü: <https://egitim.tarimorman.gov.tr/adana/Belgeler/BELGELER/adana%20sehir%20rehberi.pdf> adresinden alındı.

Sinanoğlu, M. (2023). İznik Konsili. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/iznik-konsili?ysclid=leu3v8a2zh329094008> adresinden alındı (Erişim Tarihi: 4.Mart.2023).

Sözcü. (2019). Adana'nın sembollerinden Sabancı Merkez Camii. Haziran 20, 2019 tarihinde Sözcü Gazetesi: https://www.sozcu.com.tr/hayatum/seyahat/adananin-sembollerinden-sabanci-merkez-camii/?_szc_galeri=1 adresinden alındı.

Stefco, R., Kiralova, A., and Mudrik, M. (2015). Strategic Marketing Communication in Pilgrimage Tourism. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (175), 423 – 430.

Şahiner, T. (2012). İnanç Turizmi Potansiyeli ve Halkın İnanç Turizmine Bakışı Açısından Karaman. Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, İşletme Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Şenesen, İ. (2015). Adana Halk İnançlarında Eski Türk İnanışlarının İzleri (Karşılaştırma-İnceleme). Adana: Çukurova Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Tanyel, Ö. (2022). Bir tarih mirası; Sardes Sinagogu. Şalom Dergi: https://dergi.salom.com.tr/haber-1037-bir_tarih_mirasi_sardes_sinagogu.html adresinden alındı (Erişim Tarihi: 22.Eylül.2022).

TDV. (2021). Adana Sabancı Merkez Camii. Ağustos 8, 2021 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı: <https://tdv.org/tr-TR/proje/adana-sabanci-merkez-camii/> adresinden alındı.

TÜİK. (2023). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020. Şubat 6, 2023 tarihinde TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU: <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=n%C3%BCfus> adresinden alındı.

TÜRSAB. (2014). İnanç Turizmi Raporu. Haziran 10, 2021 tarihinde TÜRSAB - Sektörel Raporlar: https://www.tursab.org.tr/e-dergi?pdf=apps/OldFiles//dosya/12192/tursabinacturizmi_12192_5616832.pdf adresinden alındı.

UNESCO. (2023). UNESCO Dünya Mirası Listesi. Mart 7, 2023 tarihinde UNESCO Türkiye Millî Komisyonu: <https://unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi> adresinden alındı.

YİGM. (2023). Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. Mart 5, 2023 tarihinde Turizm Yatırım ve İşletme (Bakanlık) Belgeli Tesis İstatistikleri: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201136/turizm-yatirim-ve-isletme-bakanlik-belgeli-tesis-istatistikleri.html> adresinden alındı.

Yıldırım, M. (2014). Antik Dönemlerde Adana'da Dini İnanç. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 35-48.

Yurtsever, C. (2009). Akören Antik Kentine Doğru Yolculuk. Mart 5, 2023 tarihinde Karaisalı Tarihi: <http://cezmyurtsever-karaisaltarihi.blogspot.com/2010/12/akoren-antik-kentine-dogru-yolculuk.html> adresinden alındı.